

Mistä tulet sosiaalipedagogiikka, mihin menet?

Sanna Ryyänen

Sosiaalipedagogiikan oppihistorian keskeiset käännteet lienevät pääpiirteissään tuttuja tämän lehden lukijoille, mutta kerrataan käsitteen synty kuitenkin lyhyesti: 1800-luvun Saksa, teollistuminen ja kaupungistuminen, huono-osaisuuden ja yhteiskunnallisten ongelmien lisääntyminen, tarve tarttua niihin myös pedagogisin keinoin. Kaksi teoreetikkoa, jotka alkoivat käyttää sosiaalipedagogiikka-termiä jotakuinkin samoihin aikoihin: Karl Mager (1810–1858) lanseerasi sosiaalipedagogiikka-käsitteen korostaakseen kasvatuksen yhteiskunnallista luonnetta, Adolph Diesterweg (1790–1866) viittasi käsitteellä puolestaan huono-osaisten kasvatukselliseen tukemiseen.

Diesterweg ja Mager, kaksi valkoista miestä sosiaalipedagogiikkaa määrittelemässä. Ja perään liuta muita: Saksassa esimerkiksi Paul Natorp (1854–1924) ja Herman Nohl (1879–1960), Espanjassa Ramón Ruiz Amado (1861–1934) ja Lorenzo Luzuriaga (1889–1959), ja niin edelleen. Jotakuinkin kaikkien tieteenalojen oppihistoriasta löytyy oma valkoisten miesten kavalkadinsa. Miesteoreetikoista koostuvat klassikkolistat eivät kuitenkaan kerro globaalin pohjoisen valkoisten miesten ajattelun ylivertaisesta nerokkuudesta kaikkiin muihin ihmisryhmiin verrattuna – eivät tietenkään. Ne kertovat eriarvoisuuden ja institutionaalisen syrjinnän rakenteista, jotka ovat kutoutuneet monin säikein osaksi tieteenalojen historiaa ja joista emme ole edelleenkään vapaita. Yliopistojen ja tieteenalojen historia on miehistä historiaa ja valkoista historiaa.

1700-luvulta tunnetaan vain joitakin yksittäisiä esimerkkejä yliopisto-opintoja poikkeusluvalla suorittaneista naisista, ja vielä 1800-luvun jälkimmäisellä puoliskolla yliopistossa opiskeleva nainen oli poikkeus, jopa kummajainen. Sveitsin Zürichissä yliopiston ovet avautuivat naisille vuonna 1864, laajamittaisemmin ensimmäisenä Euroopassa. Zürichissä muuten opiskeli myös tiettävästi ensimmäinen tohtoriksi väitellyt suomalainen nainen Lydia Maria Sesemann (1845–1925), joka sai filosofian tohtorin arvon vuonna 1874 kemian alalta. Kasvatusalan ensimmäinen suomalainen naistohtori Maikki Friberg (1861–1927) väitteli parikymmentä vuotta myöhemmin niin ikään Sveitsissä, Bernin yliopistossa tutkimuksella pohjoismaisen kansanopistoliikkeen kehittymisestä. Suomen yliopistoissa naiset joutuivat vuoteen 1901 saakka anomaan vapautusta ”sukupuolensa aiheuttamasta esteestä”, mikäli he mielivät yliopisto-opintojen pariin – poikkeuksena vuonna 1863 perustettu Jyväskylän naisseminaari, joka koulutti opettajia.

Afrikan siirtomaista Eurooppaan päätyi opiskelemaan yksittäisiä mustia ja ruskeita opiskelijoita 1700-luvulta alkaen, mutta pääsääntöisesti eurooppalaiset ja myös yhdysvaltalaiset yliopistot olivat paitsi miehisiä myös hyvin valkoisia pitkälti 1900-luvulle – ja esimerkiksi suomalaiset yliopistot ovat sitä edelleen, yhteiskunnan moninaistumisesta huolimatta. Yliopistot eivät olleet yhteiskuntiansa kuvia 1800-luvulla, eivätkä ne ole sitä vielääkään.

Naisten tai mustien ja ruskeiden teoreetikkojen lähtökohdat olivat siis suorastaan surkeat, jos ajatellaan mahdollisuuksia päätyä osaksi yhteiskunta- ja kasvatustieteellisten oppialojen 1800-luvun ja 1900-luvun alun kehitysvaiheita, siis niitä, joissa monia nyt tuntemiamme oppialoja nimettiin ja määriteltiin. Jo saksalaisen sosiaalipedagogiikan varhaisten teoreetikkojen joukossa oli kuitenkin myös naisia. Yksi heistä oli naisasialiikkeen aktivisti, teoreetikko, journalisti, kirjailija ja poliitikko Gertrud Bäumer (1873–1954). 1900-luvun alussa tohtoriksi väitelleen Bäumerin sosiaalipedagogiikan määrittely vuodelta 1929 vaikutti siihen, että sosiaalipedagogiikka alettiin systemaattisemmin ymmärtää nimenomaan kodin ja koulun ulkopuoliseksi kasvatustyöksi. Bäumer myös perusti naisille tarkoitetun sosiaalityön oppilaitoksen, yhden Saksan ensimmäisistä, joka myöhemmin nimettiin Sosiaalipedagogiseksi instituutiksi (*Sozialpädagogisches Institut*).

1800- ja 1900-lukujen taitteesta löytyy myös muita sosiaalipedagogiikan määrittelyihin vähintäänkin välillisesti vaikuttaneita naisteoreetikkoja. Tunnetuin heistä lienee yhteisösosiaalityön pioneeri Jane Addams (1860–1935). Hän perusti Chicagoon Hull House -setlementin ja loi yhteisötyön käytäntöjä, jotka ovat vaikuttaneet myös sosiaalipedagogisen työotteen

määrittelyihin. Bäumeria ja Addamsia yhdisti paitsi sukupuoli myös keski-
luokkainen tausta. Bäumerin isä oli teologi, ja perheessä arvostettiin koulu-
tusta. Addamsin perhe oli puolestaan huomattavan varakas, mikä mahdol-
listi matkustelun Euroopassa, samoin kuin Hull House -setlementin perus-
tamista edeltäneet vuodet, jotka Addams omisti lukemiselle ja kirjoittami-
selle omaa kutsumustaan etsien.

Tieteenalojen tarinat ovat rakenteellisten eriarvoisuuksien määrittämää
historiaa, eikä sosiaalipedagogiikka ole siinä suhteessa poikkeus. Etenkin
tieteenalojen varhaisissa historioissa valkoiset miehet ovat yliedustettuina
etuoikeutetun yhteiskunnallisen asemansa vuoksi. Oppihistorioihin kiilan-
neet yksittäiset naiset olivat taustoiltaan pääsääntöisesti varsin etuoikeutet-
tuja – ja hekin pääosin valkoisia. Tieteenalojen historioissa kiteytyy jotakin
sellaista, jota kutsutaan esimerkiksi rakenteelliseksi valkoisuudeksi – ja voisi
myös puhua rakenteellisesta miehisyydestä.

Tieteenalojen tarinat ovat myös tietoisten tai näennäisen sattumanva-
raisten valikointien ja syrjäyttämisten historiaa. Ne ovat jatkuvasti uu-
sinnettavia kertomuksia siitä, ketkä tutkijat ovat päässeet merkittävään ase-
maan. Esimerkiksi Gertrud Bäumer kuuluisi eittämättä osaksi sosiaalipe-
dagogiikan varhaista kaanonia siinä missä adolphiit ja karlit tai hermanit ja
paulitkin, mutta hänen nimensä lienee monelle huomattavasti tuntematto-
mampi. Myös monet muut varhaiset naisteoreetikot ovat saattaneet jäädä
syytä tai toisesta syrjään. Heitä olisi syytä kaivaa systemaattisemmin esiin
– ja pitää esillä.

Jos taas katse siirretään lähemmäs nykypäivää, voi perustellusti kysyä,
eikö sosiaalipedagogiikan monitieteisyydestä ponnistavaan teorianmuo-
dostukseen pitäisi nykyistä paljon laveammin ja systemaattisemmin hakea
vaikutteita myös mustilta ja ruskeilta teoreetikoilta ja tutkijoilta sekä glo-
baalin etelän ajatteliijoilta. Monelle brasilialainen kasvatustieteilijä Paulo
Freire (1921–1997) saattaa olla ainoa ei-länsimainen teoreetikko, johon
tulee teksteissään tai opetuksessaan viitanneksi. Mustista tai ruskeista yh-
teiskunta- ja kasvatustieteellisistä ajatteliijoista sosiaalipedagogiikan teks-
teistä saattaa löytyä bell hooks (1952–2021) – mutta entä kaikki muut?

Mitä ja keitä luemme, siteeraamme ja opetamme, kun muotoilemme ny-
kytilanteeseen resonoivaa sosiaalipedagogista ajattelua ja käytäntöä? Keitä
meidän pitäisi lukea, keiltä meidän pitäisi oppia?

Esitän haasteen kaikille Sosiaalipedagogiikka-lehteen kirjoittaville ja
lehteä lukeville: Pohtikaa, ketkä ja millaiset tutkijat ovat päässeet alallamme
merkittävään asemaan ja miksi niin on. Tutustukaa myös muihin kuin eu-
rooppalaisiin tai yhdysvaltalaisiin teoreetikoihin. Pitäkää tutkimus- ja ope-

tustyössä laveammin mukana eri sukupuolten sekä etnisten ja maantieteellisten taustojen kirjoja edustavia ajattelijoina. Monipuolistakaa tietoisesti omien tekstienne viittauksia ja lähdeluetteloja. Opiskelkaa espanjaa, portugalia tai ranskaa, että pystytte ylittämään kielimuureja Afrikan ja Etelä-Amerikan mantereilla.

Tieteenalojen kaanonit eivät muutu, ellei niitä ryhdytä tietoisesti muuttamaan.

Kyse ei ole kuitenkaan vain kaanoneista vaan myös rakenteista. Korkeakoulutus ja akateeminen tiedontuotanto eivät ole enää samalla tavoin vain harvojen ulottuvilla kuin runsas sata vuotta sitten, mutta ne eivät ole myöskään tasa-arvoisia, eivät edes koulutuksen mallimaana pitkään tunnetussa Suomessa. Sekä opintoihin ohjautuminen ja valikoituminen että akateemisen työn rakenteet vahvistavat edelleen joitakin ääniä ja jättävät joitakin toisia ääniä enemmän tai vähemmän katveeseen, jopa kokonaan huomiotta.

Suomessa koulutuspolitiikan keskeisiä ohjenuoria on ollut mahdollisuuksien tasa-arvo ja siihen liittyvä ideaali oman elämän vapaasta käsikirjoittamisesta. Esimerkiksi luokka, sukupuoli ja etninen tausta muovaavat kuitenkin ihmisten valintoja, mahdollisuuksia ja elämänkulkua tavoilla, joita suomalaisellakaan koulutuspolitiikalla ei ole onnistuttu kuromaani kiinni – ja 2000-luvulla koulutuspolkuihin liittyvät eriarvoisuudet ovat pikemminkin syventyneet. Koulutetuimpien vanhempien lapset sekä hakevat yliopistoon että tulevat valituiksi opintoihin keskimääräistä useammin. Sosiologi Mari Käyhkö muistuttaa vuonna 2011 julkaistussa, työläisperheiden tyttöjen koulunkäyntiä käsittelevässä Kasvatus-lehden tutkimusartikkelissaan, että ”[k]ouluttautumisessa ei ole lopulta kyse vain avoinna olevista mahdollisuuksista, vaan myös esimerkiksi hiljalleen rakentuneista käsityksistä itsestä ja omista mahdollisuuksista”.

Tutkimukset ja selvitykset ovat osoittaneet lukion opinto-ohjauksessa oppilaiden etnisen taustan mukaan painottuneita käytäntöjä, jotka ovat vähentäneet joidenkin oppilasryhmien hakeutumista korkeakoulutukseen. Yliopistojen osittainen siirtyminen todistusvalintaan ei poistanut tai vähentänyt lukiolaisten eriarvoisuutta opiskelupaikkaa hakiessa vaan on päinvastoin tuottanut uusia eriarvoistavia rakenteita, kuten uudentyypistä valmennuskurssitarjontaa. Joulukuussa 2022 julkisuuteen päätyi valtiovarainministeriön muistio, jossa ehdotetaan korkeakouluille mahdollisuutta periä lukukausimaksuja esimerkiksi toisista tutkinnoista. Usean yliopiston rehtorit päätyivät jo kannattamaan ehdotusta.

Korkeakouluopintoihin hakeutuminen ja valikoituminen on yksi pulonkaula, joka ohjaa tulevien tietentekijöiden ja sosiaalipedagogiikan

muovaajien taustoja. Toinen liittyy akateemisiin toimintakulttuureihin ja institutionaalsiin käytäntöihin. Opetus- ja kulttuuriministeriön tilaamassa KOTAMO-hankkeessa selvitettiin vuosina 2021–22, miten sukupuolten tasa-arvo, yhdenvertaisuus ja korkeakoulu yhteisöjen monimuotoisuus toteutuvat suomalaisissa korkeakouluissa ja miten niitä voidaan edistää. Selvitys keskittyi sukupuolten tasa-arvoon ja etniseen monimuotoisuuteen. Hankkeen marraskuussa 2022 julkaistussa loppuraportissa nostettiin esiin esimerkiksi sukupuolisaksiksi kutsuttu ilmiö. Sillä tarkoitetaan sukupuolirakennetta, jossa perusopintovaiheessa naisopiskelijoita on miehiä enemmän, mutta ylimmissä positioissa on selvä miesenemmistö. Ilmiön voi tunnistaa esimerkiksi suomalaisesta sosiaalipedagogiikasta. Itä-Suomen yliopistossa ja sitä edeltäneessä Kuopion yliopistossa on toistaiseksi ollut kaksi sosiaalipedagogiikan professoria, molemmat miehiä. Sosiaalipedagogiikan pääaineopiskelijoista naisia on puolestaan ollut vuosikurssista riippuen jotakin 90 ja sadan prosentin välillä, ja myös sosiaalipedagogiikan oppialasta väitelleet ovat Suomessa toistaiseksi olleet pääosin naispuolisia.

Tutkijoiden uria leikkaa myös etnisiksi saksiksi nimetty ilmiö. Voi tosin perustellusti kysyä, mistä etniset saksit Suomessa ylipäätään leikkaavat, kun vain häviävän pieni osa esimerkiksi yliopistojen yhteiskunta- ja kasvatustieteellisten alojen perustutkinto-opiskelijoista on mustia tai ruskeita. Yliopistoissa on myös rakenteellista rasismia, jota ei aina osata tunnistaa, eikä siitä haluta tai uskalleta puhua. Yksi KOTAMO-selvityksen kiinnostava tutkimustulos on myös se, että rekrytointitilanteissa naiset pitivät henkilöstön monimuotoisuuden lisäämistä selvästi tärkeämpänä valintakriteerinä kuin miehet.

Tieteen moninaisuus ja moninäkökulmaisuus edellyttävät jokaisen tutkijan avaraa ja reflektiivistä otetta tieteen tekemiseen ja sen vallan käyttämiseen, jota tutkijan positio tuo mukanaan esimerkiksi lähteistöä valitessa ja tutkimusryhmiä kootessa. Tieteen moninaisuus ja moninäkökulmaisuus edellyttävät myös moninaista joukkoa tietentekijöitä: monia sukupuolia, etnisiä ja luokkataustoja, kehollisia kyvykkyyksiä ja niin edelleen. Voimme myös sosiaalipedagogiikan keinoin monin tavoin edesauttaa sitä, että tarpeettomat saksit tylysvät ja rakenteelliset valkoisuudet murenevät.

Sosiaalipedagogisen aikakauskirjan historia ulottuu vuoteen 2000. Yhtä pitkän ajan eli 22 vuotta lehden päätoimittajana toimi yksi suomalaisen sosiaalipedagogiikan keskeisistä kehittäjistä ja toimijoista, emeritusprofessori

Juha Hämäläinen. Suomen sosiaalipedagoginen seura ry kiittää Juha Hämäläistä merkittävästä roolista Sosiaalipedagogisen aikakauskirjan kehittämisessä. Lehti on hänen kaudellaan vakiinnuttanut paikkansa suomalaisen sosiaalipedagogiikan alan keskustelun keskeisimpänä areenana sekä teorian ja käytännön kohtauspaikkana. On kuitenkin hyvä muistaa, että tieteellisiä lehtiä tehdään tiimityönä. Lehden taustajoukoista erityisen maininnan ansaitsee pitkäaikaisen toimitussihteerin (ja nykyisen toimituspäällikön) Elina Nivalan korvaamattoman tärkeä työpanos lehden toteuttamisessa.

Juha Hämäläisen työ suomalaisen ja kansainvälisen sosiaalipedagogiikan parissa jatkuu, mutta Sosiaalipedagoginen aikakauskirja siirtyy tämän numeron myötä uuden päätoimittajan ja kahden apulaispäätoimittajan vastuulle. Lehden uutena päätoimittajana aloittaa tässä numerossa Itä-Suomen yliopiston sosiaalipedagogiikan yliopistonlehtori Sanna Ryyänen. Apulaispäätoimittajina toimivat dosentti Raisa Foster ja yliopettaja Eija Raatikainen.

Vuodesta 2023 alkaen lehti ilmestyy nimellä Sosiaalipedagogiikka. Nimenmuutos viestii lukijoille ja kirjoittajille toivottavasti entistä paremmin lehden roolista suomalaisen sosiaalipedagogiikan keskustelukenttänä ja äänitorvena. Lehden perustehtävää sosiaalipedagogiikan alan tieteellisen keskustelun ylläpitäjänä ja kehittäjänä tullaan myös uuden nimen alla vaalimaan huolellisesti, ja lehden roolia käytännön työtä koskevien kokemusten jakamisen ja niiden reflektoinnin alustana pyritään vielä nykyisestä vahvistamaan.

Vetovoimaisten kansallisten tieteellisten julkaisujen rooli ja merkitys korostuvat tilanteessa, jossa oppilaitosten rahoitusmallit ja akateemiseen meritoitumiseen liittyvät käytännöt ohjaavat kirjoittajia entistä vahvemmin kansainvälisille julkaisuareenoille. Suomenkielisen lehden julkaisemisen, samoin kuin siihen kirjoittaminen ovat poliittisia tekoja: ne ottavat kantaa suomenkielisen tieteellisen keskustelun puolesta. Mikään tieteenala tai käytännön työkenttä ei pysy elinvoimaisena ilman omankielisesti ilmaisuvoimaisen sanaston ylläpitämistä ja kehittämistä. Kansallisten julkaisujen merkitys korostuu vielä aivan erityisesti sosiaalipedagogiikan alalla, jossa kansainvälisen keskustelun rinnalla on muotoutunut myös omaileimaisia, kansallisista erityispiirteistä ammentavia suuntauksia. Suomenkielisten kirjoitusten lisäksi Sosiaalipedagogiikka-lehti jatkaa tietenkin myös ruotsinkielisten tekstien julkaisemista.

